

BÖLÜM 5

IMMANUEL KANT'TA ETİK VE HUKUKUN TAMAMLAYICILIĞI

Müslüm KAYACI¹

GİRİŞ

Kant'ın felsefesinin çıkış noktasını, Aydınlanma düşüncesinin Almanya'da Leibniz-Wolff çizgisinde gelişen formu oluşturur. Kant ilk felsefe bilgilerini bu akımdan öğrenmiş, ilk yapıtlarını bu çizgide vermiş ancak, daha sonra bu felsefeyi sonuna kadar götürmüş, nihayetinde ise aşmıştır (Gökberk, 1961, s. 391). Leibniz-Wolff felsefesi rasyonalist bir felsefedir. Bilindiği üzere, bilgilerimizin kaynağı ve çıkış noktası konusunda felsefede rasyonalizm ve empirizm adı altında iki temel tartışma vardır. Rasyonalistler bilginin kaynağı ve çıkış noktası olarak akıllı, düşünme yetisini görürken, empiristler duyular ve deneyimlerin bilginin asıl kaynağı olduğunu öne sürerler. Kant, bu tartışmada özgün bir noktada durmaktadır ve tüm bilginin empiristlerin öne sürdüğü gibi deneyimle başlasa da, bu; bilginin hepsinin deneyimden kaynaklandığını, tecrübeden doğduğunu göstermez (Kant, 1998, s. 136) diyerek kendi yorumunu getirmiştir. Bir nesne hakkındaki bilgi, o nesnenin bir şekilde zihne verili olmasını ve zihnin temsillerimizi bir araya getirmesini gerekli kılar (Wood, 2009, s. 54). Bu açıdan Kant, zihnin bazı bölümleri olduğunu ve bu bölümler kendi aralarında iş birliği yaparak söz konusu nesneye ait bilgiyi meydana getirdiğini ileri sürer ve bunu temellendirir. Kant'ın teorik felsefesini oluşturan bu temellendirme, *Saf Aklın Eleştirisi* kitabında yapılmıştır. Kant'ın pratik felsefesini oluşturan ahlak yasası ise *Pratik Aklın Eleştirisi*, *Ahlak Metafizikinin Temellendirilmesi* ve *Ahlak Metafizikliği* eserlerinde kaleme alınmıştır.

Kant'ın *eleştirel* felsefesinin yarattığı temel kırılmayı; insanda var olan akla dışsal, kaynağını akıldan değil de metafizik ya da Tanrısal kaynaklı düşünce veya çıkarımlarda bulan her şeyi eleştiri süzgecinden geçirmesi oluşturur. İnsan aklını merkeze alan, ahlakı da bu akla dayandırarak açıklayan Kant, koşulsuz olanın, gerçekleşmesi herhangi bir duyuya, dürtüye, deneyime dayanmayan ve yasa koyucu olarak öznenin merkezde olduğu bir felsefe geliştirmiştir. Bu felsefeyi te-

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, muslumkayaci@gmail.com

mellendirirken ortaya koyduğu düşünme şekli, kavramlar yaratması kendinden sonra gelen birçok filozofu ve düşünürü derinden etkilemiş, adeta Kant'tan önceki bütün yollar onda kesişmiş ve yine ondan ayrılmıştır. Bu açıdan onun felsefe tarihindeki etkisi tartışmasızdır. Ahlak felsefesi kapsamında anlaşılması zor metinler ortaya koyan Kant'ın, etik ve hukuka ilişkin görüşleri günümüzde halen tartışılmakta dolayısıyla güncelliğini korumaktadır.

Bu çalışma temek olarak, Kant'ın ahlak yasası ve hukuk görüşlerinin özgürlük zemininde bir araya geldiğini ve birbirinin tamamlayıcısı olduğunu amaç edindiğinden, Filozofun bilginin nasıl oluştuğuna dair görüşleri incelenmemiştir. Ancak kısaca şu ifade edilebilir ki; Kant'ta ahlak yasasına ve hukuka dolayısıyla da özgürlüğe imkân veren şey; teorik alanla, yani bilginin imkanı alanıyla yakından ilgilidir. Şöyle ki; saf akıl teorik alanda bir takım antinomilerle karşılaşır ve teorik zemin bu antinomilerin çözümünde yeterli değildir. Bu antinomiler pratik alanda özgürlük kavramına bağlandıkları taktirde nesnel gerçeklik kazanabilirler. Yani bunların olanaklılığı, “özgürlüğün gerçek olmasıyla kanıtlanır; çünkü özgürlük, ahlak yasası yoluyla kendini ortaya koyar (Kant, 1999, s. 4). Bu bağlamda ahlak yasasının incelenmesi özgürlüğe kapı aralayacak, özgürlüğün anlaşılması ise bu antinomilere çözüm sunacaktır. Öyleyse, ahlak yasasının incelenmesi ilk yapılması gereken şeydir.

KANT'IN AHLAK YASASI

Kant, ahlaka ilişkin problemleri akıl sahibi varlıklara ait bir sorun olarak görür ve ahlakı akıl kavramı ile ilişkisi içerisine inceler. Ahlak kavramının ne olduğu, nasıl türetileceği, özgürlük ile ilişkisi gibi noktalar, metafizik alana ya da empirik olana indirgenmeden, aklın sınırları içerisinde değerlendirilir. Kant'ın sözleriyle ifade edersek; “bütün ahlâk kavramlarının yeri ve kaynağı tamamen a priori olarak akılda bulunur; hem de en yüksek derecede kurgusal olan akılda olduğu kadar sıradan insan aklında da; bu kavramlar deneysel, bundan dolayı da sırf rastlantısal olan bilgilerden çıkarılamaz; bizim için en yüksek ilkeler olmalarını sağlayan değerlilikleri, kaynaklarının tam bu saflığında bulunur” (Kant, 2002, s. 27). Kant akli, aklın teorik kullanımı ve pratik kullanımı olarak ikili bir şekilde ayırmasına rağmen temelde bu akıl sadece “uygulamada ayrılması gereken bir ve aynı akıldır” (Kant, 2002, s. 6). Aklın teorik kullanımı, nesnelere bilgisiyle, bilme yetisiyle ilgilidir ve *Saf Aklın Eleştirisi* kitabında tartışılmaktadır. Aklın pratik kullanımı ise, a priori olarak tüm akıl sahibi varlıklarda var olan ahlak yasasının ortaya çıkarılması ile ilgilidir ve *Pratik Aklın Eleştirisi, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* ve *Ahlak Metafiziği* eserlerinde irdelenir.

Kant, aklın pratik kullanımında koşulsuz olanın arayışı içerisinde. Herhangi bir koşula bağlı olarak ‘iyi’ diye nitelenen eylemlerin aslında bu nitelermeyi hak etmediğini, iyi olduğu söylenen eylemlerin bir koşulla ilişkilendirilmeksizin var olması gerektiğini ifade eder. Kant’a göre “iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez” (Kant, 2002, s. 1). Aklın pratik kullanımını Kant bu anlamda empirik olanla ilişkilendirilecek ve deneyim veya duyulardan gelebilecek öğelerin ayrıştırılmasıyla ulaşılabilecek evrensel bir yasa bulma karakteri yükleyecektir. Bu evrensel yasa ‘*ahlak yasası*’dır.

Kant’ta aklın pratik kullanımının yasa merkezli bir felsefe olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bu açıdan yasallık, pratik felsefenin iki ayrı dalı olan etik ve hukukun da ortak zeminidir. Kant etiği, özgürlüğün yasalarını inceleyen bir bilim olarak nitelendirir ve etiğe ahlak öğretisi (Kant, 2002, s. 2) adını verir. İnsanın istemesi etiğin konusunu oluşturur ve bu istemenin ilkelerini belirlemek, istemeyi neyin belirlediğini ortaya koyabilmek etiğin temel araştırma alanıdır. Tıpkı doğa bilimlerinin bir metafizik bir de deneysel yönü olduğu gibi etiğin de aynı şekilde iki kısmı mevcuttur. Etik, insan istemesinin hem deneysel hem de akıl yönüyle ilgilenir. Etiğin deneysel yönüne Kant, *Pratik Antropoloji* adını verir ve insanın yapıp ettiklerinin ahlak normlarıyla ilişkisini incelemek Pratik Antropoloji’nin işidir. Etiğin deneysel olmayan saf kısmı, yani akıl kısmı, davranışlarla değil de ahlak ilkeleriyle ve insan istemesinin a priori ilkeleriyle ilgilenir ve bu alana Kant *ahlak* adını verir. Kant’ın amacı, etiğin saf olan yanını incelemektir (Balci, 2017, s. 47).

Kant, bütün akıl sahibi varlıkları bağlayacak nitelikte olan bir yasanın (ahlak yasasının) tam olarak geçerli olabilmesi ve insanların buna uymayı bir ödev olarak kabul edebilmeleri için, bu yasanın a priori olarak akla dayanması ve doğa yasaları gibi mutlak bir zorunluluk taşıması gerektiğini (Kant, 1999, s. 42) ifade eder. A priori olarak akla dayanan ahlak yasası, eylemden çok eylemin altında yatan *istemeye* dayalıdır. İsteme Kant’a göre, kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek tek şeydir (Kant, 2002, s. 1). Çünkü saf pratik aklın alanı, insanın ahlak bilgisinin alanıdır. Bir irade, herhangi bir istek, eğilim veya arzu tarafından değil, saf pratik akıl ve onun ilkeleri tarafından yönetilirse bir *iyi isteme* ortaya çıkacaktır (Heimsoeth, 2007, s. 122). İyi isteme kavramı *ödev* kavramıyla anlaşılabilir. Bir eylemi ödev olduğu için yapıyorsak, eylemimizi belirleyen, bizi bu eylemi yapmaya sürükleyen herhangi bir eğilim değil de ödevse, bu eylemin ahlakça bir değeri vardır (Akarsu, 1987: 42). Burada eylemin arkasındaki niyet Kant için önemlidir. Çünkü bir eylemi gerçekleştirdiğimizde o eylemin sonuçlarının neler olacağı tamamen bizim kontrolümüzde değildir, öngöremediğimiz, beklemediğimiz sonuçlarla karşılaşabiliriz. Ancak eylemi gerçekleştirirken istemimizin arkasındaki niyeti belirlemek

bizim elimizdedir. Ahlaki olarak nitelendirilebilecek eylemin arkasında yatan niyetin ödevde uygun olması yetmez aynı zamanda ödev uğruna yapılması gerekir. Örneğin, bir bakkalın küçük bir çocuğu kandırmaması ödevde uygundur; çok alışveriş yapıldığı yerde zeki bir tüccar bunu yapmaz, müşterilerine dürüstçe hizmet verir. Ancak tüccarın dürüstçe hizmet vermesi bu eyleminin ödevden kaynaklandığı anlamına gelmez. Kendi çıkarı için veya da etrafına dürüst görünmek için bu şekilde davranıyor olabilir. Eğer tüccar eylemlerini böylesi bencil amaçlar için gerçekleştiriyorsa, istemini ödev değil de bir eğilim belirliyorsa, bu eylem ödevde uygun bir eylem olacaktır ancak ödevden dolayı yapılmadığı için ahlaki bir değer taşımayacaktır (Kant, 2002, s. 12-13). Dolayısıyla Kant'ın ahlak yasasında istemini belirleyen şey, eylemin ahlaki bir ödev duygusuyla yapılmış olmasına bağlıdır. Yani eylemi eğilimler ya da dürtüler belirliyorsa, bu eylem ne kadar faydalı sonuçlar doğurursa doğursun ahlaken bir kıymet taşımayacaktır (Balci, 2017, s. 50). Çünkü Kant'a göre, "ödevden dolayı yapılan bir eylem, ahlaksal değerini, onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmaya karar verdikten maksimde bulur" (Kant, 2002, s. 15). Kant'ın bu noktada temel vurgusu, eylemlerimizin ardındaki istemimizi hiçbir dürtü, eğilim, fayda, çıkar, hesap duygusunun belirlememesidir. İstemini belirleyecek olan tek şey ödev duygusudur.

Kant ödevi "yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur" (Kant, 2002, s. 15) şeklinde tanımlar. İnsana ait eylemler ahlaki bir değer taşıyacaksa yasaya olan saygıdan dolayı yerine getirilmelidir. Peki, Kant'ın sözünü ettiği ahlak yasası nasıl bir yasa olmalıdır ki, istemeyi mutlak ve zorunlu olarak belirleyebilsin? Bu sorunun cevabı ahlak yasasının ortaya konulması ile daha kolay anlaşılabilir. Diğer taraftan ahlak yasası, özgürlük ile de doğrudan ilişkilidir. Kant'ta etik ve hukukun ortak zeminini oluşturan özgürlük idesini anlamak, ahlak yasasından geçmektedir.

Kant ahlak yasasını "ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun" (Kant, 2002, s. 38), ödev buyruğunu ise "eyleminin maksimi sanki senin istemenle genel bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun" (Kant, 2002, s. 38) biçiminde ifade etmektedir. Kant ahlak yasasını insanın iyi istemini ölçütü ve iyi ya da kötü olarak nitelendirilecek şeylere karar vermenin bir anahtarı olarak görür. Kant'a göre ahlak yasasına uygun olan her istem kayıtsız şartsız olarak iyidir ve her türlü iyinin en yüksek koşuludur (Kant, 1999, s. 69). Ahlak yasasına uygun şekilde davranmak isteyen bir kişi, eylemlerini gerçekleştirmeden önce kendisine şu soruyu sormalıdır, s. benim bu eylemin maksimi herkes tarafından kabul görecektir genel geçer nitelikte midir, değil midir? Eğer eylemin arkasındaki maksim, istem herkes tarafından kabul görecektir nitelik-

te ise o eylem ahlak yasasına uygun olacaktır. Kant bu noktada şu örneği verir, s. farz edelim ki, benim temel maksimim ‘servetimi her yola başvurarak artırmak’ olsun. Elimde bir miktar emanet para var ve paranın sahibi herhangi bir yazılı belge bırakmadan ölmüş olsun. Bu durum tam maksimime uygun bir durumdur. Şimdi maksimimin genel geçer ve zorunlu bir yasa olup olamayacağını bilmek istiyorum. Bunun için maksimimi önümdeki duruma uygular ve onun ‘verildiğini kimsenin kanıtlayamayacağı bir emanet herkes yadsıyabilir’ biçiminde bir yasa niteliği taşıyıp taşımadığını sorguladığımda hemen farkına varırım ki, bu maksim herkes için geçerli olabilecek nitelikte değildir. Çünkü böylesi bir durumda emanet verme ortadan kalkacak, dolayısıyla maksimim herkes tarafından kabul edilecek nitelikte olmayacaktır (Kant, 1999, s. 31). Kant ahlak yasasının sınırlarının herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilir nitelikte olduğunu, istemenin ahlaki olarak iyi olabilmesi için keskin, derinlemesine bir bakışın gerekli olmadığını, yapılması gereken tek şeyin kişinin belirlediği maksimin aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyip istemediğini kendisine sormasını, eğer istemiyor ise o maksimin reddedilmesi gereken bir maksim olduğunu ifade eder. Üstelik reddedilmesi gereken bu maksim bize veya başkasına vereceği zarardan dolayı değil, olanaklı bir yasanın ilkelerini taşımadığından reddedilmelidir (Kant, 2002, s. 19). Fark edilebileceği gibi, hem ödevin hem de istemenin temelinde yer alan ahlak yasası, eylemin ya da istemenin değerini belirlemektedir.

Kant, ahlak yasasının akıldan çıkan bir zorunluluk olarak, herkesçe kabul görmesini açıklamak için buyruk kavramına başvurur. Buyruk, ahlak yasasına nesnelliğini veren ve istemenin arkasındaki zorunluluğu ifade eden bir kavramdır. Kant buyruğu; “isteme için zorlayıcı olduğu ölçüde nesnel bir ilkenin tasarımına emir (akıl emri), bu emrin formülüne de buyruk denir” (Kant, 2002, s. 29) şeklinde tanımlar ve buyrukları koşullu buyruklar ve kesin buyruklar biçiminde ikiye ayırır. Koşullu buyruklar, bir koşula bağlı olarak dile getirilen emirlerdir. Örneğin ‘şunu elde etmek istiyorsan böyle davranmalısın’ şeklindeki bir emir, koşullu olur. Çünkü o istemin gerçekleşmesi bir koşula bağlıdır. Örneğin herkes mutlu olmak ister; mutluluk herkes için gerçek bir amaçtır. Ancak, nasıl mutlu olabiliriz? şeklinde bir soru sorulduğunda, bu soruya verilecek çok fazla cevap vardır ve cevapların tamamı koşulludur. Çünkü bir amaca, örneğin mutluluğa, ulaşmak için gerçekleştirilmesi gereken koşulların varlığı söz konusudur (Gökberk, 1961, s. 408). Kesin buyruk ise, “bir eylemi kendisi için, başka herhangi bir amaca ilgi kurmadan, nesnel zorunlu olarak sunan buyruklardır” (Kant, 2002, s. 30). Kesin buyruklar, hiçbir koşula bağlı olmayan, saf olan; bir eylemi herhangi bir başka amaçla ilişkilendirmeden, yalnızca kendisi için, nesnel zorunlu olarak buyuran,

anlamı doğrudan kendisinde olan buyruklardır (Akarsu, 1975, s. 111). Buyruklar, bir koşul taşıdıklarında, yani istemeyi yalnızca isteme olarak değil, arzu edilen bir etkiye göre belirlediklerinde, yasa değil, pratik buyruklar olacaktır (Kant, 1999, s. 22). Kant'ın ahlaki olarak nitelendirdiği buyruklar kesin buyruklardır ve ahlak yasası ile bağlantılıdır. Ahlaki eylemler, iyi istemeden doğan eylemlerdir. Bunların amacı, istemenin a priori formunda yani saf formunda bulunur. Bu formlar kesin buyruğun, ahlak yasalarıdır. Koşullu buyrukların tamamı maddi bir amacı olan buyruklardır. Ahlak yasasıysa, eylemin insanı ne yöne götüreceğini bir kenar bırakıp, istemenin belli bir formu olarak akıl sahibi varlıklara buyruklar verir. Kesin buyruk, insandan dürüst davranmasını, sözlerinde durmasını, yalan söylememesini ister; bizden, herkes için geçerli olmasını isteyebileceğimiz bir yasaya göre eylemde bulunmamızı emreder (Heimsoeth, 2007, s. 125-126). Bu yasa ahlak yasasıdır çünkü herhangi bir koşululla ilişkilendirilemez.

Öte yandan ahlak yasası biçimseldir, herhangi bir içeriğe sahip değildir. Kant, herhangi bir içeriğe sahip pratik ilkelerin, ya kişinin ben sevgisinden kaynaklanacağını veya da kişinin kendi mutluluğuna hizmet edeceğini ileri sürerek, genel bir yasa hüviyeti kazanamayacaklarını ifade eder (Kant, 1999, s. 25). Pratik bir ilkenin içeriği, istemenin nesnesidir. Bu nesne, istemeyi belirleyen nedendir veya değildir. Nesne istemeyi belirleyen bir nedense, istemin kuralı deneysel olan bir koşula bağlıdır; bu nedenle de pratik bir yasa olamaz. Bu durumda, bir yasayı tüm içeriğinden, yani her türlü isteme nesnesinden ayırdığımızda geriye sadece genel bir yasa koymanın biçiminden başka bir şey kalmayacaktır (Kant, 1999, s. 30). “Pratik ilkeler her türlü öznel amaçlarından soyutlandığından, biçimseldir; temellerinde bu amaçlar, dolayısıyla bazı güdüler bulunduğu ise içeriklidirler” (Kant, 2002, s. 45). İnsanların eylemlerine etkileri bakımından rastgele koydukları tüm amaçlar görelidir. Çünkü bunlara değerini sağlayan şey, insanda var olan arzulama yetisi ile ilgilidir, bu ise, bütün akıl sahibi varlıkları bağlayacak ve istemelerine yön verecek zorunlu ilkeler, başka bir deyişle pratik yasalar sağlayamayacaktır. Bunlar sadece koşullu buyrukların nedenlerini oluşturacaktır (Kant, 2002, s. 45). Kant, ahlak yasasının içeriksiz olduğunu yani, eylemin altında yatan istemin rastgele ve öznel bir içerik tarafından değil de ahlak yasasının sadece biçimi tarafından belirlendiğini ileri sürerek özgürlüğe kapı aralamış bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, ahlak yasası eğer, içerikli bir takım ilkelere sahip olsaydı ve insanlardan beklenen de bu içerikli ve hazır ilkelere uymak olsaydı, kişi bu durumda otonom değil, heteronom olmuş olurdu. Kişinin heteronom olması ise onun özgürlüğüne giden yolu kapatmak anlamına gelirdi (Balci, 2017, s. 54). Yukarıda da ifade edildiği gibi ahlakın kaynağı insan aklıdır. Kant bu durumu otonomi kelimesiyle dile getirir.

Bu şu anlama gelir, s. aklın yönettiği iradenin kendini yönetmesidir. Otonominin karşıtı olan kavram, aklın dışarıdan gelen, ona dışsal olan bir ilke ile yönetilmesi, yani heteronomidir. Sadece doğal ihtiyaçların ya da mutluluğu amaç edinen güdülerin yönettiği istem heteronomdur. Heteronom olan istem, akıl tarafından değil, doğanın yasalarınca yönetilmektedir yani koşulludur. Ancak akıl sahibi varlıklar kesin buyruğun (ahlak yasasının) emri altına girerler ve istemesi otonom olan varlık olabilirler. Bu aynı zamanda kendi yasalarını kendileri koymaları anlamına gelecektir (Heimsoeth, 2007, s. 131-132).

Kant'a göre, eylemlerimize ahlaksal değerini veren şey, eylemin arkasındaki istemeyi doğrudan doğruya ahlak yasasının belirlemesidir (Kant, 1999, s. 80). İstemeyi herhangi bir arzunun, güdünün, çıkarın değil de ahlak yasasının belirlemesi, insana otonomi (özerklik) kazandıracak ve aynı zamanda kendisinin özgür olduğunun farkına varmasını sağlayacak yani, ahlak yasası özgürlüğü ortaya çıkaracak, onu görünür kılacaktır (Kant, 1999, s. 4). Özgürlük, saf akıl alanına ait bir idedir. Bu nedenle bir deney ve ya deneyim olgusu değil, bir akıl olgusudur. Özgürlük bir akıl olgusu olduğuna göre, nesnel gerçekliği bir deneye, insana dışsal bir olguya dayandırılmaz. Özgürlük sadece kendinde bir isteme bilinci olduğuna inanan, eylemlerini doğal güdülerinden bağımsız bir aklın belirlediği bir yetinin bulunduğu bilincinde olan bir varlıkta, aklın zorunlu bir koşulu olarak geçerli olacaktır (Akarsu, 1987, s. 45-46). Bu yönüyle, kendisi de bir akıl kavramı olan ahlak, özgürlüğü "bize ilk olarak keşfettiren" (Kant, 1999, s. 34) şey olacaktır. İnsanın akıldan kaynağını alan ahlak yasasına göre istemini belirlemiş olması, bunu başarması, onun doğal nedenselliği ve duyular dünyasına ait bir varlık olma yönünü aştığının bir göstergesi olacaktır. Dolayısıyla özgürlüğün bilinme nedeni ahlak yasası olur; ahlak yasası insanlara, kendi kendine ahlak yasası gibi bir yasayı ortaya koyabileceğini, bu yasaya göre istemesini belirleyebileceğini, bu açıdan insanın özgür bir varlık olabileceğini ve özgürce eylemde bulunma imkânının var olduğunu gösterecektir. Diğer taraftan, ahlak yasasının varlık nedeni özgürlüktür. Çünkü insan kendi istemesinin nedenselliğini ancak özgürlük idesi ile düşünebilir. Bu şu anlama gelir: şayet insan özgür olabilme olanağını taşımasaydı yani, sadece doğanın nedenselliğine tabi olsaydı, bu durumda akıldan çıkardığı bir yasaya (ahlak yasasına) göre eyleyebilmesine de olanak kalmayacaktı, insanı belirleyen tek şey doğa nedenselliği olacaktı. İnsan özgür olmalı ki, istemesinin nedenini kendi belirleyebilsin (Balcı, 2017, s. 62). Kant ahlak yasası ve özgürlük arasındaki bu ilişkiyi şu şekilde dile getirir: "Özgürlük ahlak yasasının ratio essendi'sidir (varlık nedenidir), ama ahlak yasası da özgürlüğün ratio cognoscendi'sidir (bilinme nedenidir). Ahlak yasası daha önce aklımızda açıklıkla düşünülmüş olmasaydı,

özgürlük gibi bir şeyi (...) kabul etmekte hiçbir zaman kendimizi haklı göremezdik. Ama özgürlük de olmasaydı, içimizdeki ahlak yasasıyla hiç karşılaşamazdık” (Kant, 1999, s. 4). Görüleceği gibi Kant felsefesinde ahlak yasası ile özgürlük birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bağlantıyı Kant “özgür bir isteme ile ahlâk yasası altında olan bir isteme aynı şeydir (Kant, 2002, s. 65) şeklinde dile getirmiştir. İnsanın özgür olabilmesi onun ahlaksallığına bağlıdır. Ahlak yasasına göre hareket etmek demek insanın özgür olması da demektir. Akıl sahibi varlıklarda ahlakın varlık sebebi özgürlüktür. Ancak özgür olduğumuzun farkına da sadece ahlak yasası ile ulaşabiliriz.

İnsan, bir yönüyle doğa yasalarına tabi, biyoloji, fizik kuralları tarafından belirlenen organik bir fenomendir ve bu açıdan hiçbir biçimde özgür değildir. Fenomenal yönüyle bir doğa varlığı olan insan, doğadaki nedensellik yasalarına bağlı olup kendi dışındaki nedenselliklerce belirlenir. Ancak insan, aynı zamanda ahlakın konusu, ahlaki değerlendirmelerin nesnesi ve pratik aklın buyruklarına uyup uymamayı tercih edebilecek irade sahibi yönü de olan, numenal de bir varlıktır. İşte akıl tarafından yönetilebilme yeteneğine, dış nedenlere tabi olan iradenin heteronomisine karşıt olarak, kendinde var olan akla ve onun yasalarına, buyruklarına itaat eden failin otonomisine, Kant özgürlük adını verir (Cevizci, 2002, s. 187). Empirik açıdan insanın iradesini otonomi değil heteronomi belirler, s. insan daima ihtiyaçlarını gidermek isteyen bir varlıktır. İhtiyaçlarının ne olduğu ve onları nasıl gidereceği, bir yandan kendi isteminin niteliğine diğer yandan dışsal etkilere bağlıdır. Her insanın isteminin niteliği ve dış etkilerden etkilenme derecesi farklı farklı olduğundan, heteronomi tarafından belirlenen insanların tamamının üzerinde uzlaşabileceği yasalar ortaya koymak imkânsızdır. Oysaki herkeste var olan akıldan çıkarılan ahlak yasasında durum böyle değildir. Ahlak yasası insanlara mutlaka belli bir şekilde davranmaları gerektiğini emreder (‘ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun’), bu aynı zamanda onun herhangi bir koşula bağlı olmadığını da göstergesidir. İnsanların bu kesin buyruğa (ahlak yasasına) uymaları onların özgürleşmeleri anlamına gelecektir. Bu açıdan ahlaki alanda herkesin üzerinde uzlaşabileceği, genel geçer ve tıpkı doğa yasaları kesinliğinde olan bir yasa ortaya koyma imkânı mümkündür. İnsanın kendine yasalar koyabilmesi numenal yanı ile ilgilidir ve onun bu yönü, özgür bir varlık olduğunun da kanıtıdır. Diğer türlü, eğer akli ve istemi olan bir varlıkta doğanın asıl amacı o varlığın korunması, refahı veya mutluluğu tek belirleyici olsaydı “doğa bu amacın gerçekleştiricisi olarak bu varlığın aklını görmekle, isabetsiz bir gerçekleştirici bulmuş olurdu. Çünkü bu yaratığın bu amaçla yapacağı bütün eylemler ve davranışının bütün kuralları, ona içgüdü tarafından

çok daha tam bir biçimde gösterilmiş olurdu; o amaca da akılla olabileceğinden çok daha emin bir biçimde ulaşılabilirdi” (Kant, 2002, s. 10). Ne var ki insanda akıl denilen bir yeti vardır ve bu onda boşuna var değildir. Akla göre davranmak, istemi akla göre belirlemek insanı doğa yasalarının belirleyiciliğinden kurtarmak anlamına gelecek, bu anlamda insanı hayvandan farklı kılacaktır. “Eğer akıl sırf hayvanlarda içgüdünün gördüğü işe hizmet edecekse, akla sahip olması insanı değerce salt hayvanlığın üstüne hiç mi hiç yükseltmeyecektir” (Kant, 1999, s. 69). Özgürlüğü, mutlak kayıtsız şartsız yapılması gereken ve empirik temelde istenen her şeyden önce istenecek olan olarak kabul eden ve bunu yaşam pratiğinde gerçekleştiren insan, ahlaki olarak davranmış olacaktır (Pieper, 2012, s. 138). Kuşkusuz hayvanların böyle bir yeteneği yoktur.

Kant ahlak yasası ile bağlantılandığı özgürlüğü, pozitif ve negatif olarak ikili bir ayrıma tabi tutar. İnsana dışsal olan, onun kendi belirlemesi dışında bir şey tarafından belirlenmemesi anlamında özgürlük, negatif özgürlüktür. Pozitif özgürlük ise onun kendi koyduğu yasalara (ahlak yasasına) kendi iradesiyle baş eğmesidir (Kant, 1999, s. 38). Başka türlü ifade edersek; negatif anlamda özgürlük, insanın istemesinin her türlü duyu verisinden, deneyimden, arzulama yetisinden arınmış olması anlamına gelir. Bu alanda, yukarıda da ifade edildiği gibi, bir heteronomi söz konusudur. Heteronominin olduğu yerde özgürlükten bahsedilemez. Ne var ki özgürlüğün pozitif bir yönü de vardır ve kaynağını akıldan alan ahlak yasasına göre istemek, iradesini ahlak yasasına teslim etmek pozitif özgürlük anlamına gelecektir. Pozitif özgürlüğün alanı, kişinin otonom olmasının da alanıdır. Kant’ın bu negatif ve pozitif özgürlük belirlemelerinden hareketle şu ifade edilebilir ki; ahlak yasası, özgürlük ve otonomi kavramları Kant’ın ahlaka ilişkin görüşlerinde birbirine sıkı sıkıya bağlı olan kavramlardır. “İnsan kendisini akıl sahibi bir varlık olarak düşünülür dünyanın bir parçası olarak gördüğünde, kendisini özgür bir varlık olarak görür ve sahip olduğu bu özgürlük, kişiyi istemelerinde kesin buyruk olan ahlak yasasına uymasını gerektirir ve kişi, kendi aklından çıkan bu yasaya uymakla otonom bir varlık olduğunun bilincine varır” (Balci, 2017, s. 64). Akıl istemeyi deneyim ve duyu verilerine dayandırmadan yasa türetebiliyorsa saf pratik akıl olacaktır. Akıl (vernunft) yasa koyacağı tek alan pratik alandır. Sadece saf pratik aklın belirlediği istem iyi istemdir. Ahlak yasasının kaynağı da saf pratik akıldır. Dolayısıyla ahlak yasasına göre istemek demek iyi istemek demektir. Bu nedenle “iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez” (Kant, 2002, s. 1). Kant, akıl sahibi bir varlığın temel özelliğini “yasaların tasarımına göre, yani ilkelere göre eylemde bulunma yetisi ya da istemesi” (Kant, 2002, s. 29) olarak ifade eder. Kant’a göre, özgürlüğe kapı aralayacak yasa

koyma biçimi, akıl (vernunft) tarafından yapılır ve saf pratik bir etkinliktir. Kısa- ca pratik alanda insanın kendi aklının bir ürünü olan yasa, ahlak yasası hüviyeti kazanır ve bu ahlak yasasına boyun eğmek, kişiyi gerçek anlamda özgürleştirir.

KANT'IN HUKUK GÖRÜŞLERİ

Ahlaka ilişkin görüşleri dile getirilirken de ifade edildiği gibi, Kant özgürlüğü negatif ve pozitif olarak ikili bir ayrıma tabi tutar. Negatif özgürlük, öznenin kendisi dışında bir zorlayıcıya maruz kalmaması, dışsal bir zorlamadan bağımsız olması anlamına gelir. Kant; insanın mutluluk, haz, ben sevgisi veya da çıkarı söz konusu olduğunda bu güdülerle yapılacak eylemlerin ve bu eylemin arkasındaki istemin özgürce belirlenmediğini, koşullu olduğunu, dolayısıyla da bunlara dayanan istemin ahlaki değer taşımayacağını ifade eder. Akıl sahibi varlıkların kendilerine koydukları bu tür öznel ve koşullu istemlerin kaynağı, dışsal bir takım zorlamalardır. Bu nedenle dışsal zorlamalardan ilk anlaşılması gereken, insanın eylemlerine temel olacak öznel ve koşullu istemlerin, koşulsuz ve kesin olamayacakları için eylemin ardındaki istemi belirleyemeyecek olmalarıdır. Bu yönüyle ilk olarak negatif özgürlük; istemenin, insana dışsal olan bir koşula bağlı olmadan, bunlardan bağımsız olarak gerçekleşmesine işaret eder. Negatif özgürlüğün ikinci bir yanı, akıl sahibi varlıklar olarak insanların eylem maksimlerini (istemelerini) kabul ettirmek için herhangi bir zorlamadan bağımsız olmalarıdır. Bu nokta, Kant'ın hukuk anlayışına temel teşkil eden dışsal özgürlük ilkesi olacaktır. “Kant, bu bağlamda bireylerin, sadece birbirlerini zorlamalarından ve baskılamalarından bağımsızlığa değil, aynı zamanda bireylerin bu bağımsızlığı tesis edecek ve güvenceye alacak yasalar yapma yetisine ve özgürlüğüne sahip olduklarını belirtir” (Satıcı, 2012, s. 86). Negatif özgürlük Kant'ın hukuk görüşlerinde başkalarınca yapılan zorlamalardan bağımsız olabilme anlamında dışsal özgürlüğe karşılık gelir. Pozitif özgürlük ise saf akılla belirlenen istemin otonom olarak kendi kendine yasa koyması, başka bir ifadeyle; akıl sahibi varlıkların ahlak yasasına göre istemede bulunmaları anlamına gelir.

Özgürlük, Kant'ın ahlak ve hukuka ilişkin görüşlerinin merkezinde bulunan bir kavramdır. Hukukun amaçları açısından, ilgili özgürlük biçimi, dışsal özgürlüktür, kişinin tercihlerine göre hareket etme özgürlüğüdür. Ahlak yasası, yukarıda da ifade edildiği gibi, akıl sahibi varlıklar olarak insanları koşulsuz olarak bağlayan kesin buyruktur. Bu açıdan ahlak yasasının içsel bir yönü söz konusudur. Çünkü ahlak yasası bireylerin arzu, istek ve eğilimlerini dizginlemeleri, bu güdülerle hareket etmelerini engellemesi bakımından içsel bir nitelik taşır. Ahlak yasasının tersine hukuk, istemenin içsel belirleniminden ziyade dışsal belirlenimiyle,

formlarıyla ilgilidir. Dolayısıyla Kant'ta hukuk, toplumsal olarak bir arada yaşayan insanların dışsal özgürlüklerini belirleyen ve eylemlerine yön veren ölçütlerin oluşturulmasıyla ilgilidir. Kant hukuk görüşlerinde dışsal özgürlüğü değerlendirirken, insanların bir arada ve birbirlerinin özgürlüklerine zarar vermeden özgürce eylemde bulunmalarına imkan verecek, otonom ve formel zorlayıcı bir sistemin imkanını araştıracaktır. Bu noktada artık ahlaksal failin bireysel istem ve eylemlerinin evrensel bir hale nasıl getirileceği ve bunların nasıl uzlaştırılacağı sorusu gündeme gelecek yani, ahlak alanındaki otonomi korunmak kaydıyla, bir arada yaşamanın imkânı değerlendirilecektir. Bu bir arada yaşayan insanlar arasındaki tabi hal (doğa durumu), bir barış halinden ziyade ilan edilmiş olmasa da her an patlamaya hazır gibi görünen bir savaş halidir. Bu savaş hali bir barış halinin kurulmasını gerektirir. Savaş halinde düşmanın saldırması kendi iradesinde olduğu için bu saldırılardan korunma yetmez, aynı zamanda onun düşmanca eylemlerinin dışsal bir sınırlandırıcı ile engellenmesi gereklidir. Bu da ancak hukuk düzeni içerisinde olabilir (Kant, 1960, s. 17). Bu anlamda devletten bahsedebilmek için, toplumsal olarak bir aradaki insanların hak ve adalet ilkelerine göre, yani hukukla belirlenmiş sınırlar çerçevesinde bir araya gelmeleri zorunludur. Dolayısıyla, gelişigüzel bir şekilde bir arada bulunan insan toplulukları devleti oluşturmak için yeterli değildir. Devlete gerçeklik kazandıracak zemin, insan topluluğunun hukuk adı altındaki ilkeler çerçevesinde bir araya gelmesidir (Balci, 2017, s. 78).

Kant'a göre hukukun temelinde hak ilkesi vardır. Kant hak kavramını, evrensel bir özgürlük yasasına göre, herhangi bir kişinin gönüllü eylemlerinin gerçekte diğer herkesin gönüllü eylemleriyle uyumlu hale getirilebileceği koşulların tümü (Kant, 1887, s. 5) olarak tanımlar ve kişinin bir başkasıyla, eylemleri ölçüsünde, yalnızca dışsal ve aslında pratik ilişkisi ile ilgili olduğunu (Kant, 1991, s. 56) ifade eder. Birinin eyleminin haklılığının göstergesi, diğerinin özgürlüğüyle evrensel bir yasaya uygun olarak birleştirilip birleştirilmemesinde kendini gösterir (Kant, 1991, s. 56). Eğer eylem evrensel bir yasaya uygun değilse veya o yasa ile çelişiyorsa o eylem doğru bir eylem olmayacaktır. Bu nedenle hukuksal yasalar, gerekli ve yasaklanan davranış türlerini eylemlerin maksimleri açısından da belirler. Bu şu anlama gelir: Kant, ahlak yasasında istemlerin arkasındaki maksimlerin evrenselleştirilebilir olmasını dışsal hiçbir zorlamaya izin vermeksizin yapmaktaydı. Ancak hukuka ilişkin görüşlerinde bireyin tercihinin diğer bireyler üzerinde bir takım etkiler meydana getireceği noktasından hareket ederek, eylemin dışsal etkilerini konu edinir. Diğer bir ifadeyle; seçim ve eylem özgürlüğünü bireyler kullanırken, eğer bu özgürlük bir başkasının özgürlüğünü engelleyecek niteliğe bürünürse, bu durumda dışsal bir zorlayıcı ile düzenlenmeli ve sınırlandırılmalı-

dır. Bu düzenleme ve sınırlama, ahlak yasası gibi içsel nitelikte değil, dışsal nitelikteki hukuksal yasalar tarafından yerine getirilir. Bu yönüyle Kant'ın hukuka ilişkin görüşlerinden hareketle, akıl sahibi varlıklar olarak insanların seçme ve tercihte bulunma özgürlüklerinin olduğu, ancak bunun bir takım yükümlülükleri de (hukuksal yasalarca sınırlanma, bu yasalara boyun eğmeyi de) beraberinde getirdiği sonucuna ulaşabiliriz. Bu noktada insanın hukuk yasalarına uymasının ardındaki motivasyonun kaynağı, ahlaki nitelikten ziyade hukuksal nitelik gösterecektir. Bu yasalara uymak, kişilerin herhangi bir ceza veya bir baskıya maruz kalmaksızın özgürce davranmaları anlamına da gelecektir. Kant'ın ifadeleriyle bu söylenenleri toparlayacak olursak; herhangi bir eylem, evrensel bir yasaya göre herkesin özgürlüğüyle bir arada var olabiliyorsa ve eylemin maksimi herkesin seçme özgürlüğüne izin verecek nitelikteyse, o eylem doğru bir eylem olacaktır. O halde, eylemim veya durumum genel olarak evrensel bir yasaya göre herkesin özgürlüğüyle bir arada var olabiliyorsa, beni bu durumda kim engellerse bana haksızlık etmiş olur çünkü bu engel veya direniş evrensel bir yasaya göre özgürlükle bir arada var olamaz. Kendi bireysel hayatımda evrensel bir yasaya uygun olarak davranmayabilirim, hatta bu yasayı tüm kalbimle reddedebilirim, yani dış eylemimle başkalarına zarar vermediğim sürece istediğim biçimde davranabilirim. Ancak hukukun evrensel yasası 'öyle dışsal bir biçimde eylemde bulun ki, tercihinin özgür kullanımı, evrensel bir yasaya göre herkesin özgürlüğüyle bir arada bulunabilsin' ilkesini bizlere vermektedir. Bu ilke, bana bir zorunluluk yükleyen, ancak bu zorunluluk adına o koşullara yönelik özgürlüğümü sınırlamam beklentisi içerisinde olmayan bir yasa hüviyetindedir (Kant, 1991, s. 56-57).

Kant, hukukun evresel yasası olarak adlandırdığı 'öyle dışsal bir biçimde eylemde bulun ki, tercihinin özgür kullanımı, evrensel bir yasaya göre herkesin özgürlüğüyle bir arada bulunabilsin ilkesini öne sürmekle, ahlak yasasının toplumsal ortamda özgürlüğe zarar verilmeden var olabilmesine imkân sunar. Bu şu anlama gelir: ahlak yasasının bir arada yaşayan insanlar arasında gerçekleşebilmesi için hukukun ahlak yasasına göre şekillenmesi zorunludur. Hukuka evrensellik kazandıracak, devletin hukuk çerçevesinde oluşturulmasına zemin hazırlayacak ve aynı zamanda özgürlüğü de koruyacak yegâne şey, hukuksal yasaların ahlak yasasına göre şekillendirilmesidir. Başka bir ifadeyle, hukuk yasalarına meşruiyet kazandıran, ona bir arada yaşayan insanların itaat etmesini sağlayan, bu yasaların koyduğu sınır ve zorlamalara rıza gösterilmesine neden olan ve tüm bunları yaparken özgürlükten taviz vermeyen yasaların varlığı, bu yasaların (hukuk yasalarının) ahlak yasasına dayanması ile olanaklıdır.

Kant'ın hukuk görüşleri açısından insanın evrensel hukuk yasasına göre eylemde bulunmasının olanağı, bu yasaların zorlayıcı olmasından kaynaklanır. Ev-

rensel hukuk yasasına göre eylemeyi zorlayan unsur, aynı zamanda yasaları da tesis eden otoritenin zor kullanma gücüdür. Yasalar tek başlarına zorlama ve caydırma içermediklerinden dolayı, bir otorite tarafından bu niteliklerinin hayata geçirilmesi gerekir. Kant ahlaka ilişkin görüşlerini temellendirirken olduğu gibi hukuka dair görüşlerini de dile getirirken yasaları; saf pratik akıldan çıkan, a priori ve otonom ilkelere dayandırır. Kant, herkesin özgürlük üzerinde uzlaşmasını sağlayacak hukuksal bir yasanın, insanların seçim, tercih ve eylemlerinin belli bir yöne zorlamasının altında, bu yasaların otonom biçimde türetilmesiyle olanaklı olduğunu ifade eder (Saticı, 2012, s. 117). Bu zor kullanma; şiddet, gasp veya da herhangi bir fiziksel etkiden ziyade, a priori ve pratik akıl kaynaklı bir unsur olarak karşımıza çıkar.

İnsanların evrensel hukuk ilkesine göre hareket etmelerini sağlamak için dış kaynaklı bir zorlamaya, otoriteye ihtiyaç duyulması ilk bakışta özgürlük ile çelişik bir durummuş gibi görülebilir. Ancak Kant'ta dışsal otorite kaynaklı zorlama, insanların otonomisine zarar verecek nitelikte değildir. Şöyle ki; Kant'ın hukuk görüşlerinde akıl sahibi insanların hukuksal yasalara uymaları noktasında bir takım zorlamalara tabi olması ile özgürlüklerinin gerçekleşmesi arasında paralellik söz konusudur. Hukuksal yasalara uyulduğu ölçüde eyleme ve seçim özgürlüğüne kavuşulur. Bu durumda, insanların zorlanarak hukukun sınırlamasına tabi olmaları, özgürlüklerini ve otonomilerini yitirdikleri anlamına gelmez. Çünkü hukukun evrensel yasası, her ne kadar belli bir zorlama taşısa da insan aklından çıkan, kaynağını akıldan alan ve bu yönüyle aklın türettiği bir yasa anlamına gelir. Aklın yasalarına uymak ise kişiyi otonom kılar. Daha önce de ifade edildiği gibi, Kant'a göre eğer bir yasa akıl kaynaklı ve aklın bir yasası ise bu yasaya göre eylemek, istemesini bu yasaya tabi kılmak insanı otonom ve özgür yapacaktır. O halde dışsal bir zorlama içeren hukuksal yasaya boyun eğmek, onun zorlayıcılığını kabul etmek, kişiye özgürlüğünü kaybettirmemekte, tersine onu özgürleştirmektedir. Nitekim hukuksal zorlamaya uyan kişi hem özgürlüğünü kullanmış olacak hem de başkalarının eyleme özgürlüğüne engel olmayacaktır (Balci, 2017, s. 85-86). Başka bir ifadeyle; hukuk yasalarına uyma kişilerin tercih etmeyeceği bir yol olabilir. İnsanlar kendi özel hayatlarında bu yasalara saygı da duymayabilirler. Ancak toplumsal olarak bir arada yaşama noktasında bu yasaya uymamanın bir takım sonuçları olmalıdır. Aksi halde herkes her istediği şekilde eyleyebilir, istediği kişiye zarar verebilir, başkalarının özgürlüğüne herhangi bir duraksama yaşamadan müdahalede bulunabilir. Böylesi bir durumda ne düzen sağlanabilir ne de otorite kurulabilir. Şu halde insan eylemlerini dışsal yönden sınırlandırmak, bir arada yaşamanın bir zorunluluğu olmaktadır. Bu sınırlama hiçbir biçimde özgürlüğe bir

müdahale değil bilakis, özgürlüğe yol açacak niteliktedir. Çünkü hukuksal yasaların kaynağı da tıpkı ahlak yasası gibi akıldır ve eylemleri akla tabi kılmak kişiyi otonom yapacak bu otonomi de onu özgürleştirecektir. Ahlak yasasında olduğu gibi hukukun evrensel yasasının da amacı insanın özgürlüğüdür.

KANT'TA ETİK VE HUKUKUN TAMAMLAYICILIĞI

Kant insanın, bir yandan duyuşal güdülerce yönlendirilen fenomenler dünyası ile diğer yandan da numenal (aşkın, düşünülür, akısal) bir dünya ile çevrili olduğunu ifade eder. Kişi kararlarını fenomenal yanı ile değil numenal yanı ile aldığında, yani duyuşal eğilimlerinin üstesinden gelerek karar aldığında, kendini bir yükümlülüğe, yasaya teslim ettiğinde özgürlüğüne kavuşur, ahlaki bir varlık olur (Kant, 1999, s. 6-7). Fenomenal bir varlık olarak insan ve onun tüm davranışları, dış dünyadaki nedensel ilişkilerin bir birleşimidir ve bu nedenle özgürce yapılan eylemler değildir. Buna karşın numenal (aşkın) bir varlık olarak insan özgürlük ile karakterize edilir ve eylemi dışsal belirlenimlerden bağımsız bir özgür irade eylemidir. Özgürlük Kant felsefesinde çok temel bir kavramdır ve doğuştan gelen, insana içkin, tek birincil hak olarak nitelendirilir. Ancak Kant insanın, ahlaki olarak davranabilmesine karşın buna aykırı olarak da davranabilme iradesine sahip olduğunu da ileri sürer. Bir toplumun üyeleri arasında kişiden kişiye değişebilen, keyfi niteliğe sahip olumsuz eğilimler nedeniyle ortaya çıkan sürekli bir düşmanlık hali söz konusudur. Bu durum bir düzensizliğe, keyfiyete, istediği gibi davranmaya yol açar ki hukuku ortaya çıkaran da budur. Yani, hukukun görevi bir toplumdaki herkesin keyfiliğine sınır koymaktır. Böylece hiç kimse başkasının iradesinin sınırlandırması hakkını kendinde bulamaz. Hukukun anlam ve amacı bireylerin irade ve keyfiliğini makul ve evrensel olarak anlamlı sınırlar içine çekmektir. Kant'ın pratik felsefesinde özgürlük, kişisel ahlakın temeli ve aynı zamanda toplumsal yaşamın amacı olarak durur. İnsanda ona kopmazcasına bağlı olan özgürlük, hem bir yasa koyucu hem de ahlak yasasının gönüllü bir uygulayıcısıdır. Bu açıdan, özgürlük Kant felsefesinin temel bir ön koşulu, varsayımı ve etik ile hukuku birleştiren ahlakın temelidir.

Kant özgürlüğün yasalarını inceleyen ahlak öğretisine Etik (Kant, 2002, s. 2), eylemlerin dışsal bir yasaya uygunluğunun düzenleyicilerine ise hukuk (Kant, 1991, s. 42) adını verir. Etik ve hukukun geniş bir alanda örtüştüğünü görebiliriz. Öncelikle etik ve hukukun temel öznesi, bir arada yaşayan, etik ve hukuk bilincine sahip insanlardır. Bu insanların dünya görüşleri, kültürel inançları, otoriteyi ve toplumu algılama biçimleri veya bunlara karşı görüşleri etik ve hukuka dair tutumlarını şekillendirir. Ayrıca dürüstlük, adalet, vicdan vb. gibi noktalarda da etik

ve hukukun örtüştüğünü, daha doğrusu; bu erdemlerin her iki alanın da temel bir beklentisi olacağını ileri sürebiliriz. Diğer taraftan hem etik hem de hukuk aynı sosyal ilişkileri düzenlemekte, toplumu oluşturan genel davranış kurallarını, eylemleri meydana getirmektedir. Etik ve hukuk teorik bir alan olmaktan çok uzak, gündelik hayatın pratiği içerisinde bir arada var olan alanlardır. Buna karşın etik ve hukukun ayrıştığı noktalarda vardır. Bu ayrışmayı Kant'ın *The Metaphysics of Morals* (1991) adlı eserinden özetleyerek şu şekilde ifade edebiliriz: Bu iki alanın birbirinden net bir şekilde ayrıştığı ilk nokta; ahlakın eylemin arkasındaki istemi (maksimi) içsel olarak düzenlemesine karşın hukukun eylemin maksimiyle veya bu eylemi yapmaya iten içsel dürtüyle ilgilenmemesidir. Yani hukuk, eylemlerin sadece dışsal yönünü dikkate almakta, ilgisini insanın yaptığı eylemin başkalarının özgürlüğüne müdahalede bulunup bulunmadığı noktasına yoğunlaştırmaktadır. Kant bunu şu şekilde ifade eder: “yasaya boyun eğmeye iten saikten bağımsız olarak eylemin hukuka uygun olup olmaması onun yasallığını (legalite) ifade ederken; eyleme ahlaksallığını veren, yasadan kaynaklanan bir görev bilinci ile o eylemin yapılmasıdır” (Kant, 1991, s. 46). Ahlak yasası açısından eylemin ardındaki istemin genel bir yasa hüviyetinde olacak nitelikte olması, o eyleme ahlakilik kazandıracaktır. Eylemin iyi veya doğru olabilmesinin ölçütü, o eylemin ahlak yasasına dayanması, başka bir ifadeyle, iyi istem taşımasıdır. Bu noktada önemli olan eylemi yapmakla elde edilen sonuçlar değil, amacın ahlak yasası ile örtüşmesidir. Fakat hukukta durum farklıdır. Bu alanda insanların iyi istem ile eylemleri yapıp yapmamasının bir önemi yoktur, hatta kişiler kendi bireysel hayatlarında iyi isteme, özgürlüklere düşman dahi olsalar, bu tutumlarını başkalarının özgürlüklerine müdahale aracı haline getirmedikleri sürece hukuk açısından bir sorun olmayacaktır. Başka bir şekilde ifade edersek; “hukuksal yasaların ahlaki içeriği olmak zorunda değildir. Hukuk yasaları sonuca bakar ve kişilerin özgürlüklerinin engellenip engellenmediğiyle ilgilenir” (Balcı, 2017, s. 93). Dolayısıyla “hukuksal yasa koymaya uygun ödevler sadece dışsal nitelik taşıyabilir” (Kant, 1991, s. 46). Kısaca hukuk dışsal özgürlüğü düzenleyen bir alanken etik, içsel özgürlükle ilgilidir.

Etik ve hukukun ayrıştığı bir diğer nokta; zor, zorlama ve zor kullanma ile ilgilidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, ahlak alanında insanın otonom olarak verdiği kararların ahlaksal bir değeri vardır. İnsana dışarıdan gelen bir zorlama ile ya da kendi belirlemesi dışında bir belirleyicinin söz konusu olması durumunda ahlaksallık ortadan kalkacaktır. Kişinin istemini ahlak yasası haricinde bir yasanın, güdünün, duygunun belirlemesi Kant'ın karşı olduğu bir belirlenimdir. Çünkü böylesi bir belirlenim hem ahlakı hem de özgürlüğü ortadan kaldıracaktır.

Dolayısıyla ahlak alanı zorlamanın olamayacağı bir alandır. Oysa hukukta durum bunun tam tersidir. Hukuksal yasalara ruhunu veren dışsal zorlama imkânına sahip olmalarıdır. Belli bir otorite tarafından zorlanma içermeyen hukuksal yasalar bir yasa hüviyeti kazanamayacaktır. Hukuk ile zor kullanma birbirini tamamlayan iki unsurdur ve hukukun temelinde dışsal zorlama vardır. İnsanlar toplumsal ortamda bir arada yaşarken gerçekleştirdikleri eylemlerle başkalarının özgürlüğüne zarar vermeleri durumunda, kendilerinin hukukun zorlamasına maruz kalacaklarını bildikleri için hukukun sınırlamalarına gönüllü olarak itaat ederler ya da eylemleriyle başkalarının özgürlüğüne zarar vermenin, engellenmenin sonuçlarına katlanırlar. Hukukun uygulanmasını gözeten otoritenin (devletin) önemsemesi gereken şey, özgürlüğe zarar verilmeden toplumsal düzenin sağlanması ve devamıdır. İnsanlar bu düzene isteyerek de rıza gösterebilirler hukukun zorlamasıyla da bunu yapabilirler. Hukukun zorlaması, cezalandırma ile özgürlüğünün kişinin elinden alınması anlamına gelecektir. Dolayısıyla insanlar hukuka, onun ahlaki değerinden dolayı değil, başkasının özgürlüğüne müdahale etmeleri halinde ceza ve yaptırımlarla karşılaşacakları korkusuyla, yani kendi özgürlüklerinden olacakları korkusuyla baş eğerler.

Hukuk ve etiğin yazılı ve yazısız olmaları noktasında da ayrıştığını görürüz. Bilindiği üzere hukuk yazılı bir biçime sahiptir ve onu oluşturan otorite (devlet), yetkili organları eliyle insanların uymaları gereken normları oluşturur ve bu normlara uyulmasını kamu gücü ile destekler. Oysaki etik, yazılı bir normatif belge biçimine sokulamaz, yetkililer tarafından oluşturulamaz. Çünkü etik bireysel ve toplumsal bilincin, kültürel ve tarihsel birikimin bir sonucu olarak belirir. Bu açıdan da hukuku meydana getiren yazılı belgeler sadece dışsal niteliğe sahip olabilir ve yalnızca insan eylemlerinin dışsal yükümlülükleri hukuka bağlanabilir. Ancak etiğin, eylemin dışsal niteliğini göz ardı etmeksizin, insanın otonomisi ile oluşturulmuş ve akla dayanan ahlak yasasına göre istemesini belirlemesi durumunun yazılı hale getirilmesi mümkün değildir. Zaten buna gerek de yoktur, çünkü ahlak yasasına uygun davranmak aklın başka türlü davranmaya imkân vermeyen bir zorunluluğudur.

İşte, etiğin ve hukukun tamamlayıcılığı bu farklılıklarda ortaya çıkar. Bir eylemin meydana gelmesinde hem etik hem de hukuk aynı anda belirleyicidir. Şöyle ki; bir eylem yapılırken o eylemin arkasındaki istemin gerçekte bir toplum içerisinde o toplumun düzenine ve devamına zarar vermeyecek nitelikte olması, başka bir ifadeyle; insanın isteminin, o toplumun yasası haline gelip gelemeyeceğini, benzer bir durumla karşılaştığında o yasaya uyup uymayacağını zihinsel olarak sorgulaması gerekir. Eğer kişinin eyleminin maksimi toplumu temellendirecek bir

ilke olmaya uygunsu ve bu ilkenin bir otorite ile korunduğu ve ilkeye uyulmaması halinde zora ve yaptırıma tabi olacağı bir toplumda yaşamayı birey kabul ederse, hem ahlaki hem de hukuki davranmış olacaktır. Örneğin yalan söylememek, sözünde durmak, dürüst davranmak en yüce erdemler olarak karşımıza çıkar. Bu erdemlere değerini kazandıran şey, bunlar olmaksızın bir arada yaşamanın imkânsız olmasıdır. Söyle düşünebiliriz, s. ben özel hayatımda yalan söylemenin zararlarına inanmıyor olabilirim, hatta hayatımın merkezine yalan söylemenin bir erdem olduğu düşüncesini de yerleştirebilirim. Böylesi bir erdemın başkaları tarafından da kabul edilip edilmeyeceğini kendime sorduğumda, bunun imkânının olmadığı sonucuna ulaşırım. Çünkü herkes benim gibi davranırsa, kimse kimseye inanmaz, hiçbir güven ortamı tesis edilemez, hiçbir sözleşme kurulamaz, karşılıklı güvene dayalı tüm haklar çöker. Dolayısıyla yalan, evrensel bir yasa halini asla alamaz. Diğer taraftan; ben kendi hayatımda düstur edindiğim yalan söyleme ilkesini, başkalarının özgürlüğüne müdahale edecek şekilde kullanabilirim. Bu durumda en azından eylemimin dışa yönelik biçimini kendi irademle şekillendirebilirim, dürüst davranma gibi bir yasaya uymak zorunda kendimi yükümlü hissetmeye bilirim. Ancak böylesi bir durumda başkalarının özgürlüğüne müdahale etmiş olurum ki bunun sonuçlarına katlanmaya da zımnen rıza göstermiş sayılırım. Yani eylemimin dışa yönelik sonuçlarına katlanmama beni zorlayan şey, hukuktur, hukukun evrensel yasasıdır. İnsanlar, toplum içerisinde yalan söylememe, hile yapmama, çalmama, anlaşmaları ihlal etmeme, şiddet uygulamama, başkalarını öldürmeme vb. zorunlu ilkelere tabidirler. Bunlara uyulmaması kaos, karmaşa ve düzensizliğe işaret eder ki, zaten insanları doğa durumundan belli kuralları olan toplum durumuna geçiren bu kaos, kargaşa ve düzensizliğe bir son verip, barış içerisinde bir arada yaşamalarını temin etmektir. İnsanlar bu birlikteliğin kurallarına kendi iradeleriyle rıza gösterebilecekleri gibi bir otorite aracılığıyla da buna zorlanabilirler. Şayet insan toplum içerisinde yaşıyorsa, o toplumun kurallarına uymaya da rıza göstermiştir ve cezalandırılmaya, zorlanmaya katlanma yükümlülüğü vardır. Bu noktada, zorlamanın gerçekte nasıl olacağı, ne ölçüde ve şekilde uygulanacağı ahlaki ve etik bir sorun değil, hukuksal bir sorundur. Ancak cezanın, zorlamanın, sınırlandırmanın zorunlu olarak kurallara uyulmamasından kaynaklandığına rıza, ahlaki bilince aittir. Ahlak, suçun cezasının (başka bir ifadeyle, toplumsal kurallara uymamanın sonuçlarının) nasıl uygulanması gerektiğini söylemez, fakat cezanın nedenselliğini temellendirir, ahlaki anlamda ceza kişi açısından netleşir, ahlak aracılığıyla cezaya meşruiyet kazandırılır. Artık cezanın uygulanma şekli hukuka kalmıştır. Dolayısıyla bu noktada, kesin buyruk olarak ahlak yasası hukukla birleşir, birbirini tamamlar. Bir başka şekilde ifade edersek;

hukuk kavramı zorlamayı gerektirir. Kant'a göre hukuksal görevleri ahlaki görevlerden ayıran budur. Ahlaki görev açısından eylem, istemin dayandığı öznel maksime göre şekillenir ve bu maksime dayalı olarak sorgulanır. Oysa hukuksal görev açısından eylemin objektif tamlığı, onun ahlaki bakış açısından soyutlanarak irdelenmesini gerekli kılar. Hukukta eylemin yasaya uygunluğunun ölçütü legalitedir; ancak aynı eylemin ahlaklılığını sağlayan ölçüt, eylemin tek belirleyicisinin ahlak yasası olmasıdır. Eylemin ahlak yasasına uygunluğu içsel bir nedene dayanır ve insanın kendine bir maksim buyurması ile olanaklıdır. Oysa eylemin hukuka uyması ancak bir zorlama ile sağlanabilir. Bu nedenle eylemin dışsal zorlanabilirliği ancak hukuk ile mümkündür. Ahlak kavramı hukuk kavramından soyutlandığında, yani hukukun saf haline ulaşıldığında, bir kişinin özgürlüğünü hukuk yasalarına göre öbür kişilerle bağdaştıran çok yönlü bir zorlama imkânı tasarımılanabilir ve tasarlanmak zorundadır (Cassirer, 1996, s. 421-422). Bu tasarım ifade edildiği gibi zorunlu olmak durumundadır ve hukuk olarak isimlendirilir.

SONUÇ

Kant'ta etiği ve hukuku birleştiren zemin, ikisinin de kaynağını oluşturan özgürlüktür. Bunları ayırtıran ise temelde, ahlak yasasının eyleme yönelen iradenin otonom olarak verilmiş bir iyi isteme ile belirlenmesiyken, hukuk bu şekilde belirlenmiş irade neticesinde yapılan eylemin dışsal belirleyicilerini kapsamaktadır. Etik ve hukuk arasındaki ilişkinin özü ve doğası hakkında düşünüldüğünde, bunların öncelikle birbirinin tamamlayıcısı ve vazgeçilmezliği ile kendini gösteren, toplumdaki insan varlığının otonomisi ve heteronomisinin bir birleşimi olduklarına dikkat etmek gerekir. Ahlak yasasından kaynaklanan zorunluluk ya da başka bir ifadeyle ahlak yasasına uymak, kişiye başka türlü davranmanın imkânsız olduğunu gösterir ve olumsuz olarak nitelendirilebilecek davranışlara imkân vermez. Bu açıdan kesin buyruğa (ahlak yasasına) uygun hareket etmesi gerektiğini anlayan insan, aynı zamanda buna aykırı hareket etme yeteneğini de kavrar ve bunun sonuçlarına katlanması gerektiğini bilir. Dolayısıyla bu kişi hem etik hem de hukuksal olabilen bir varlıktır.

Kant'ın etik ve hukuk görüşlerinin bir arada var olabileceği zemin özgürlüktür. Kişinin ahlak yasasına göre davranması onu özgür kılacaktır. Özgürlük kişisel ahlakın temeli ve aynı zamanda toplumsal yaşamın bir amacıdır. Özgürlük keyfi davranmak değil tam aksine aklın koyduğu yasalara itaat etmektir. Kişi bu yasalara boyun eğdikçe ve bu yasaların koyduğu sınırlandırmalara kendi rızasıyla uymayı kabul ettiği müddetçe özgür olacaktır. Hukukun bu anlamda görevi, toplum içerisindeki herkesin keyfilğine sınır koymaktır. Böylece hiç kimse bir başkasının

sınırlarına giremez, başkasının özgürlüğüne müdahale edemez. Şayet ederse bunun bir takım hukuki yaptırımlara tabi olduğuna da razı olmuş olur. Bu rızanın öznel belirleyicisi ahlak yasası, nesnel belirleyicisi ise hukuktur. Hukuk ve etik bu noktada toplum içerisinde temel bir işlev olan karşılıklı ilişkilerin düzenlenmesi ile ilgilidir. Toplumun varlığı ve devamı için bu karşılıklı ilişkilerin düzenlenmesi şarttır. Bunun aksini iddia etmek bir arada yaşamanın imkânını ortadan kaldıracaktır. Bu açıdan Kant'ın etik ve hukuk doktrini birbirinin tamamlayıcıdır. Birbirine bağlı olarak düşünmediğimiz sürece bu kavramlardan birinin özünü anlamak imkânsızdır. Bu bağlamda, Kant'ın etik ve hukuk görüşlerini incelerken kaçınılması gereken iki uç nokta vardır: İlki, bu iki kavramın bağlantılı olmadığını söylemek, ikincisi, bu iki kavramı eşitlemek. Bu uç noktalar arasında bir yerde, Kant'ın bize söylemek istediği şeyin özü; etik ve hukuk birbirinin yerine geçemez, birbirinin tamamlayıcıdır.

KAYNAKLAR

- Akarsu, B. (1975). *Felsefe terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akarsu, B. (1987). *Çağdaş felsefe: Kant'tan günümüze felsefi akımlar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Balci, Ç. E. (2017). *Özgürlük kavramını yeniden düşünmek: Kant ve Arendt'te etik ve politik bir sorun olarak özgürlük*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cassirer, E. (1996). *Kant'ın yaşamı ve öğretisi*. (Doğan Ö. Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Gökberk, M. (1961). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Heimsoeth, H. (2007). *Kant'ın felsefesi*. (Mengüşoğlu, T. Çev.). İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Kant, I. (1887). *The philosophy of law*. (Hastie, W. Çev.). London: Edinburgh and Clark. <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/kant/sciencelaw.pdf> (10.01.2023)
- Kant, I. (1960). *Ebedi barış üzerine felsefi deneme*. (Abadan, Y. & Meray, S.L. Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Kant, I. (1991). *The metaphysics of morals*. (Gregor, M. Çev.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason*. (Guyer, P. & Wood, A.W. Çev.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, I. (1999). *Pratik aklın eleştirisi*. (Kuçuradi, I., Gökberk, F. & Akatlı, Ü. Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2002). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. (Kuçuradi, I. Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Pieper, A. (2012). *Etiğe giriş*. (Atayman, V. & Sezer, G. Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Satıcı, M. (2012). *Kant'ın hukuk felsefesi ve çağdaş hukuk felsefesine etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Wood, A. W. (2009). *Kant*. (Kovanlıkaya, A. Çev.). Ankara: Dost Yayınları.

